

the Supreme Power and Administration of Ukraine, f. 166, op. 17, sp., 82,92 arcs.].

8. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy Ukrainy, f. 1, op. 32, spr. 2321, 86 ark. [Central State Archive of Public Associations of Ukraine of Ukraine, f. 1, op. 32, sp. 2321, 86 arcs.].

9. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy Ukrainy, f. 1, op. 32, spr. 2365, 204 ark. [Central State Archive of Public Associations of Ukraine of Ukraine, f. 1, op. 32, sp. 2365, 204 arcs.].

10. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv hromadskykh obiednan Ukrainy Ukrainy, f. 1, op. 32, spr. 2447, 161 ark. [Central State Archive of Public Associations of Ukraine of Ukraine, f. 1, op. 32, sp. 2447, 161 arcs.].

*В статье определены причины осуществления реформы общеобразовательной и профессиональной школы и рассмотрен процесс реализации ее основных задач руководителями образовательных учреждений. Охарактеризованы влияние материально-технического обеспечения на уровень осуществления реформы. Проанализированы образовательные задачи учащихся в соответствии с новой структурой школы и профтехучилищ. Рассмотрены основные факторы повлиявшие на уровень усвоения учебного материала учащимися и их воспитания. Раскрыто влияние внедрения нового курса «Основы информатики и вычислительной техники» в учебный процесс школ и профтехучилищ на приобретение учащимися навыков пользования компьютерной техникой. Исследовано значение трудового воспитания и обучения учащихся в дальнейшей профессиональной ориентации и деятельности.*

**Ключевые слова:** реформа, общеобразовательная школа, среднее профессионально-техническое училище, руководитель образовательного учреждения, качество образования, трудовое обучение и воспитание, материально-техническое обеспечение.

*The article outlines the reasons for reforming the secondary and vocational schools and considers the process of implementing its main tasks by the heads of educational institutions. The influence of logistics on the level of implementation of reform is described. The educational tasks of pupils according to the new structure of school and vocational school are analyzed. The main factors that influenced the level of mastering the educational material and their upbringing were considered. The importance of introducing a new course "Fundamentals of Informatics and Computer Science" into the educational process of schools and vocational schools in the acquisition of computer skills by students is considered. The importance of labor education and training in the further professional orientation and activity of pupils of general education and vocational schools is researched. The purpose of the paper is to study the importance of the head of the educational institution in the implementation of educational reform goals in the second half of the 80's of the twentieth century. The relevance of the study is that the educational system plays an important role in the social progress of each country. Indeed, the level of education depends on the quality of labor resources that have a significant impact on the economy of society. One of the main conditions for the effectiveness of the educational system is its timely response to the changing needs of society. That is, the reform of the educational system is an important element of its effectiveness. Today, the Ukrainian state is actively reforming its educational system. For the implementation of effective transformations in the field of education at the present stage, one must take into account the experience of past years. The results of the research can be used in the educational process of higher educational institutions during the teaching of the course "History of education management".*

**Key words:** reform, general secondary school, secondary vocational school, head of educational institution, quality of education, labor education and upbringing, material and technical support.

УДК 37(477.87) «1920/1930»: 37(09)(4)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-23-27

Кухта Марія Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород

## ІДЕЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ДОСВІДУ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКАРПАТТЯ 20 – 30-Х РОКІВ ХХ СТ.

*В статті здійснено ретроспективний аналіз розвитку освіти Закарпаття в 20 –30-і рр. ХХ ст., коли регіон входив до складу Чехословацької республіки відповідно до Сен-Жерменської мирної угоди. Досліджено освітнє середовище краю з позиції впровадження педагогічного досвіду історичних земель Чехословаччини, а отже, Східної Європи загалом. Основна увага зосереджена на труднощах становлення тогочасної національної української школи в умовах «чужої держави», поліетнічному розмаїтті населення та полярних політичних уподобань педагогічної спільноти краю. Виокремлено низку ідей європейського педагогічного досвіду організації навчально-виховного процесу школи, діяльності учительських семінарій, кадрового забезпечення і професійної підготовки вчителя, які зберігають фахову цінність до нашого часу й гідні для впровадження в сучасне освітнє середовище в контексті реформування «Нової української школи».*

**Ключові слова:** освітнє середовище Закарпаття 20–30-х рр. ХХ ст., становлення української національної школи, поліетнічний регіон, чехословацький уряд, європейський педагогічний досвід.

**Постановка проблеми.** Реформування освітньої галузі України вимагає об'єктивного вивчення й критичного аналізу педагогічних ідей у їх історичному розвитку. Актуальним у даному контексті видається діяльність освітніх закладів Закарпаття 20–30-х років ХХ ст., яке в цей період розвивалося в складі Чехословаччини, а отже, педагогічний процес вибудовувався як на традиціях історичних земель держави, так і всієї Східної Європи. Адже освітою регіону безпосередньо відав Празький уряд через Ужгородський шкільний реферат. В урядових циркулярах, розпорядженнях, програмних документах навчальних закладів означеної доби, що збереглися в архівах Закарпаття, відображений європейський досвід організації освітнього середовища. Важливим джерелом збереження прогресивних педагогічних ідей слугує преса досліджуваного періоду, оскільки цей регіон ані до, ані після

вказаних хронологічних меж не мав такого значного розмаїття періодичних видань, з-поміж яких чимала кількість педагогічних газет і журналів.

**Аналіз актуальних досліджень і публікацій.** Геополітичне розташування Закарпаття і суспільний розвиток у складі різних європейських держав упродовж тривалого історичного періоду збагатили освітній процес регіону прогресивними педагогічними ідеями. Особливо цікавим для наукових досліджень є міжвоєнний період, різні аспекти розвитку якого розкриті в працях цілої низки вчених: узагальнена характеристика розвитку шкільництва (В.Гомоннай, А.Ігнат); освітньо-шкільна політика чехословацького уряду і розвиток передової педагогічної думки (М.Болдижар, М.Вегеш, І.Гранчак, П.Магочі, М.Мушинка, П.Стерчо, А.Штефан); діяльність професійних учительських об'єднань (Д. Герцюк,

В.Росул, І.Фекета, О.Яцина); розвиток журналістики та літератури (І.Добощ, П.Лісовий, І.Хланта). У наукових роботах дано глибоку, однак неоднозначну оцінку розвитку шкільництва досліджуваного періоду. Нерідко вона має антагоністичний характер: якщо в «Нарисах історії Закарпаття» (голова редколегії професор І.Гранчак) період національно-освітньо-культурного відродження Закарпаття зазначеної доби поціновується як «значний поступ уперед» [6], то в працях А. Ігната він «затмарений повальною чехізацією» [3]. Очевидним є те, що урядом Чехословаччини в 1919 р. були надані доволі широкі свободи національним меншинам краю. Цей факт посприяв розбудові рідномовної школи з українською мовою викладання і мотивував модернізацію освітньої сфери відповідно до європейського педагогічного досвіду історичних земель Чехословаччини.

**Мета статті:** на основі аналізу архівних джерел і педагогічної преси Закарпаття 20–30-х років ХХ ст. виокремити ідеї європейського педагогічного досвіду організації освітнього середовища, актуальні для впровадження в сучасний педагогічний процес.

**Результати дослідження.** Розвиток освітнього середовища Закарпаття, починаючи з 1919 року, регулювався чинними законами Чехословацької республіки, основним принципом яких був демократизм. Адміністративно шкільництвом краю керували Шкільний реферат у м.Ужгороді на чолі з головним інспектором та окружні шкільні інспекторати. У планах роботи названих інституцій – розгортання мережі шкіл і ремонт старих класних приміщень, забезпечення педагогічного процесу навчально-методичною літературою, кадрові питання, в тому числі фахова підготовка вчителів у семінаріях та інші. Оскільки мовою викладання стала «руська» мова (читай українська, тому що етнонім «український» залишався забороненим – авт.), виникла невідкладна потреба в підручниках, про що читаємо в одному з архівних документів: «В школах не было учебных пособий, не было книг ни для учеников, ни руководств для учителей. Обо всем этом нужно было позаботиться. Эта забота выпала на долю первого начальника Школьного Отдела, покойного Юсифа Пешака, который занял свое место 17 сентября 1919 г.» [2]. У своїй діяльності на посаді керівника шкільного відділу Й. Пешак (1919 – 1924 рр.) намагався максимально впровадити в шкільництво Закарпаття передовий педагогічний досвід історичних земель Чехословаччини. Його справу гідно продовжив на цій посаді Й. Шимек (1924 – 1929 рр.) Завдяки їх сприянню вже в 1929 р. на Закарпатті нараховувалося 938 народних шкіл, які розподілялися по жупах таким чином: Ужгородська – 241, Марамороська – 319, Березька – 279, Угочанська – 99 [4].

Варто підкреслити, що опоненти справедливо критикували чехословацький уряд за економічну, релігійну й міжнаціональну політику в тодішній Підкарпатській Русі, але одностайно відзначали його освітні досягнення. До прикладу, український емігрант А. Крушельницький, порівнюючи розвиток освіти Галичини, Буковини й Закарпаття означеного періоду, підкреслював: «Підкарпатська Україна – це одна з найшасливіших українських територій під оглядом шкільництва» [5, с.59].

Для такої оцінки були, на наш погляд, кілька суттєвих чинників:

1. Демократичний устрій і толерантна державна політика Чехословаччини в галузі освіти, що уможливили розвиток рідномовної школи, тобто національної української.

2. Перебування в Празі великої кількості українських емігрантів (в тому числі педагогів К. Вагилевича, С. Русової, С. Сірополка та ін.), які були залучені до активної професійної діяльності на Закарпатті у різних сферах життя (актори, вчителі, лікарі, інженери), а найбільше їх досвід знадобився у сфері освіти та провадженні культурно-просвітницької діяльності серед місцевого населення.

3. Наявність освіченого і мудрого проводира прогресивної частини населення краю, ядро якої складала освітня, в особі істинного педагога й державного діяча, монсиньора греко-католицької церкви А. Волошина.

4. Згуртованість національно свідомої педагогічної спільноти навколо ідеї творення в краї української школи з рідною мовою

навчання.

Зазначимо, що ініціатором реформування тогочасної школи в напрямі національної української й натхненником учительства на успіх у цій справі був А.Волошин. В одній із праць, опублікованій у журналі «Учитель», виходячи з регіональних особливостей краю, він чітко окреслив ключові проблеми реформування тогочасної виховної практики й оновлення традиційних підходів: «Маєме примініти до нашої школи всі выгоды, якими має хвалитися модерна педагогика, маєме узнати наш народ, его потребности, наш рідний край, его природні скарбы, но маєме узнати в первых способности и наклонности руської дітини и роботу школи не лиш направити по вказівкам потреб народа, но приспособити ид тым природным можностям, які представляє нам наша молоде, наша дітина і розвивати сили тіла і дитячу душу, подати їй живі нові ідеї, подати сили волі і певний характер. До сих пор єще никто не занимався у нас руською дітиною як з предметом изслѣдованія єї природных свойств» [14, с.2]. Як бачимо, основним у практичній діяльності педагога є врахування індивідуальності кожного вихованця, розвиток його інтелектуальних і фізичних якостей, внутрішніх духовних потреб, формування сили волі і стійкості характеру, патріотизму і громадянськості як визначальних рис особистості.

Педагогічні погляди А. Волошина отримували своє реальне втілення в модернізованій шкільній практиці, яка центрувалася на духовному світі дитини як об'єкті дослідження і спрямуванні виховних впливів. На одній з крайових учительських конференцій (1925 р.) були вироблені «Десять заповідей учителю», які склали основу реформування педагогічного процесу в школах краю і спрямовувалися на впровадження інноваційних методик навчання та виховання. Їх зміст полягав у наступному: «Возбуди охоту ученика до школы! Остерігай его здоровья! Передовсім научи его читати! Лиши ему максимум самостоятельности! Змагайся о максимум простоты! Ураховуй индивидуальні можности дітини! Отворяй очи своего ученика до природы! Приспособляй свое научоване до окружающих обстоятельств! Приложи всю свою душу до научованія моральности! Проявляй сам сею моральність вчинками!» [1, с.2]. Ці заповіді спиралися на традиції передових європейських педагогічних теорій і зобов'язували вчителя дотримуватися дидактичних принципів природовідповідності, науковості, самостійності й активності, доступності, зв'язку теорії з практикою при викладанні предметів, враховувати індивідуально-психологічний розвиток вихованців, стимулювати інтерес до вивчаного матеріалу, дбати про мотивацію учіння.

Важлива роль в модернізації шкільної практики належала найбільш чисельному й прогресивному об'єднанню крайового вчительства – Педагогічному товариству Підкарпатської Русі, що засвідчують документи з'їзді, що відбулися в 1925 та 1926 роках. З-поміж найактуальніших проблем, що були розглянуті, називаємо ті, що підтверджують радикальні зміни в шкільництві краю: школа як соціальна інституція, що діє в дусі громадянства і для громадянства; демократизація суспільства і демократизація школи; материнська мова навчання і виховання; просвітницько-культурна діяльність освітян серед населення краю [1, с.1].

На І з'їзді Педагогічного товариства були визначені конкретні напрями реформування школи і концептуальні завдання виховання: «Ми як робітники науки вихованя своєю повинністю уважаємо: визволити дітину од усіх умов, серед котрых не міг би здорово розвинути наш нинішній ідеал людини, и для того и хочеме переробити давню книжну школу на нову діяльну, давню аристократичну на демократичну, школу формалізму на школу науково обосновану, на школу правди, на школу справді практичну і руську» [1, с.2].

З-посеред багатьох виступів делегатів І з'їзду заслуговує на увагу пропозиція учителя з Рахова А.Ворона увести до переліку навчальних предметів горожанських шкіл народознавство, основна мета якого – «зробити з ученика доброго, чесного и корисного горожанина державы и члена суспільности» [15, с.180]. Розглядаючи народознавство як основу національної й

громадянської ідентичності школярів, автор представив авторську програму з названої дисципліни, розраховану на 4 роки навчання. Її зміст відповідає сучасному розумінню національного виховання – формування особистості громадянина з національною свідомістю і самосвідомістю, характером, світоглядом та ідеалами, заснованими на традиціях духовності рідного народу, на культурних надбаннях інших народів [14].

Окрім того, в якісному поступі освіти означеного періоду важлива роль належить підвищенню фахового й методичного рівня вчителів, у тому числі, через професійну підготовку в учительських семінаріях, які діяли в двох найбільших містах краю – Ужгороді й Мукачеві. Відомо, що з 1919 по 1923 рік посвідчення педагога отримали 916 юнаків і дівчат. Проте національну орієнтацію випускників визначав заклад, у якому вони навчалися: греко-католицькі чоловічі й жіночі семінарії в Ужгороді (директори А. Волошин, В. Желтвай, В. Лар) – українського спрямування, державна семінарія в Мукачеві (ректор О. Хром'як) – русофільського. Звісно, це поглиблювало ідеологічні суперечки між трьома основними орієнтаціями підкарпатської інтелігенції – українською, русинифільською і русофільською – і пригальмовувало поступ реформування. За таких суспільних обставин неабиякої значущості в реформуванні освітнього середовища набував феномен національної самосвідомості й самоідентичності вчителя. Редакція журналу «Підкарпатська Русь» у 1925 р. друкує заклик до освітян, яким «дорога наша будучність, наші національні ідеали, наша душа, наше життя», вступати в ряди Товариства, незважаючи на різні політичні переконання» [7, с. 16].

Між тим у педагогічний процес учительських семінарій доволі успішно, як стверджується в багатьох наукових розвідках, упроваджувалися ідеї європейського досвіду навчання і викладання, оскільки більшість освітян вищу освіту здобували в закладах освіти Будапешта, Відня, Праги та інших європейських міст. Засвоєні ними методики навчання і викладання ставали їх індивідуальним педагогічним надбанням і мали закономірне продовження і в підготовці учительських кадрів європейського рівня, і в організації шкільного освітнього середовища.

У процесах реформування рідномовної української школи на Закарпатті неабияку роль відіграла регіональна україномовна педагогічна преса: науково-педагогічний часопис «Підкарпатська Русь», фахові педагогічні («Учитель», «Учительський голос», «Наша школа»), дитячі педагогічні («Пчілка», «Наш рідний край», «Віночок для підкарпатських діточок»). Синхронно з педагогічною пресою досліджуваної доби в напрямі європейських традицій виховання діяли й тогочасні часописи для юнацтва, що мали поширення на теренах краю: «Пробоем», «Народовець», «Молоде життя» (пластові видання) та ряд інших.

Можна з упевненістю сказати, що одним з найвпливовіших видань краю у формуванні передової освітянської думки був журнал «Підкарпатська Русь» (1923 – 1936 рр.) Його засновником і видавцем став український емігрант, відомий вчений і педагог-практик д-р І.Панькевич (на той час – професор Ужгородської гімназії). Новоутворений журнал увів до наукового обігу термін «краєзнавство» з наступною мотивацією: «Пізнання рідного краю у других народів розвинене до такого ступеня, що оно стало новою галузю знання під назвою краєзнавства або краєовідинія» [8].

У 1925 р. «Підкарпатська Русь» стає часописом, «...посвяченим пізнанню рідного краю і педагогічним справам», потрапивши під егіду Педагогічного товариства Підкарпатської Русі. Співредакторами стають досвідчені освітяни П. Яцко та А. Штефан, причетні до керівництва названого товариства. Редакційна стаття першого номера видозміненого журналу наголошувала: «Если то хочемо, аби наша найближча будучність привела нам признаки воскресения народа нашего на всіх полях нашего життя, треба нам піднести діло виховання, зреформувати школу» [7, с.2]. На думку одного з авторів – А.Алишевича, перший крок до реформування – це укладання рідномовного навчального посібника. У цьому ж номері журналу опубліковане повідомлення про утворення комісії з укладання підручників для народної школи: з географії

(О. Маркуш), руської граматики й читанки для молодших школярів (А. Волошин), з перекладу (Й. Паржизек і М. Велигорський), методичного посібника для вчителів з природознавства (С. Бочек) тощо.

Про непроминаючу актуальність названої проблеми свідчать і публікації останніх років функціонування журналу. Зокрема в 1931 р., друкується Меморандум товариства «Просвіта» на захист рідної мови навчання та виховання, в тексті якого наголошується: «Щоби у всіх школах на Підкарпатській Русі з науочною руською мовою була научна мова дійсно народна, то єсть руська (малоруська), як того жадає генеральний статут і міністерський розпорядок ч. 62756/19 з дня 20.XII.1919 г., аби ученики опановували докладно материнський язык, бо лишень там зискають певну основу правдивого образования» [10, с.84].

Найбільше імпонує нам думка О. Маркуша, вчителя, письменника, редактора «Нашого рідного краю», який закликає учителів позбутися «дотеперішнього глухого і сліпого фахового індивідуалізму, краще дбати про виховання дітей, вибудовувати стосунки з ними на основі колективної співпраці, загалом відмовитися від звуженої мети педагогічної діяльності, що зводиться до досягнення блискучих успіхів з предмета» [11, с.47].

На нашу думку, цитата О.Маркуша звучить рефреном нової української школи Закарпаття на європейських прогресивних традиціях.

Не менш важливою визнавалася й ідея реформування фахової підготовки вчителя. Її обговорення на шпальтах «Підкарпатської Русі» спричинене появою робочого плану Міністерства шкільництва Чехословаччини: замість учительських семінарій передбачалося запровадити учительські академії, до яких приймати кандидатів з матурою середньої школи. Опоненти з числа «підкарпатських освітян» зауважували: подібне годиться для історичних земель Чехії, але для краю з його процесом становлення власної освітньої системи та браком кваліфікованих кадрів це робити зарано [12].

Журнал «Учитель» представляв педагогічній аудиторії для рефлексії витяги з праць Г.Масарика, тодішнього президента Чехословаччини, педагога за фахом і гуманіста за світоглядом, у яких відображені його концептуальні педагогічні погляди: «Учіть всіх дітей, чтобы не ганыбились языком, якому научила їх рідна мамка; учіть їх, аби всі любилися, як братя; учіть їх, аби нікому неправды не сказали; учіть їх, аби были працювитими людьми, бо лінухи дармо жиють на світі; учіть їх, аби ніколи не опилися вином, пивом, або горілкою, аби сокотили свое здоровья» [13, с.4].

Найбільшу увагу редколегія видання приділяла принципу демократизму в освітній сфері («збудувавши нову школу на основах поступу и широкого демократизму, можемо скріпити нашу свободу и сказати, что: В своїй хаті своя правда, и сила, и воля») [16, с.2] і національному вихованню як основній складовій реформування тогочасної школи («народні учителі повинні призадуматися над національним вихованням и представити собі його як складову часть нової модерної школи. Хочеме ним приготувати спосібности народа на всі случаи життя») [17, с.14].

Однак не все залежало від добрих намірів освітян. У 1929 р. А.Волошин, відповідаючи на питання анкети про шкільну реформу в краї, з деяким занепокоєнням констатує: «В послідніх роках настав якийсь упадок, або лучше сказати – застої. Причиною того є такі обставини: шкільництво Підкарпатської Русі не має тої вільної руки, якої оно потребує, шкільний реферат наш є підчинений політичним урядам, а не прямо Міністерству шкільництва; внаслідок того до культурних діл часто замішується політика, яка і припиняє свободний розвиток шкільництва» [18, с.172]. На нашу думку, занепокоєння А.Волошина викликане не лише політичним моментом (декларована урядом Чехословаччини Підкарпатурська автономія, на жаль, не ставала реальністю), але й зменшенням асигнувань на крайове шкільництво, пов'язане з першими ознаками загальноєвропейської економічної кризи.

**Висновки і перспективи подальших досліджень.** У 20–30-і

роки XX ст. в освітнє середовище Закарпаття поступово вводяться європейські стандарти, оскільки розвитком освіти краю опікувався уряд Чехословацької республіки, освітня галузь якої регулювалася традиціями Східної Європи. Цей період характеризується становленням української національної школи на основі принципів демократизму й гуманізму. Відбувається об'єднання прогресивного вчителівства краю в професійні товариства, проводяться педагогічні з'їзди, конференції. За європейською традицією діють педагогічні часописи, які водночас займаються виданням навчальної і методичної літератури й слугують засобом поширення передового педагогічного досвіду серед освітян. Аналіз програмних документів освітянських форумів і педагогічної преси дозволяє виокремити й конкретизувати ті ідеї європейського педагогічного досвіду, які не втрачають своєї актуальності, зокрема: репрезентація вчителя на суспільному рівні та значущості його професійної діяльності;

підвищення педагогічної кваліфікації в різних формах: складання фахових іспитів, взаємообмін досвідом у шкільних та регіональних професійних гуртках, стажування у вищих навчальних закладах Європи; діагностика абітурієнтів учительських семінарій на придатність до педагогічної професії; зміщення авторитарної позиції вчителя у взаємодії з учнем на демократичну: в центрі уваги не показники успішності дитини, а її внутрішній духовний світ; актуалізація в змісті виховання полікультурного напрямку, водночас реалізація в педагогічному процесі двох аспектів шкільного життя – національного та громадянського. Ідеї європейського педагогічного досвіду, втілені в освітнє середовище Закарпаття на початку XX ст., варто досліджувати з позиції реформування «Нової української школи», оскільки віддалений у часі історичний період та сучасність перетинаються в пошуках утвердження досконалої української національної системи освіти.

#### Список використаних джерел

1. Волошин А. Наша задача // Підкарпатська Русь. – 1925. – № 1. – С.1 – 2.
2. Державний архів Закарпатської області. – Фонд 28, опис 2, арк. 8.
3. Ігнат А.М. Загальноосвітня школа на Закарпатті у XIX – початку XX ст. – Ужгород, 1971. – 68 с.
4. Карпаторусскія досягнення // Школьное дело на Подкарпатской Руси в 1919 – 1929 годах. – Ужгород: Типография школьной помощи, 1922. – 138 с.
5. Крушельницький А. Національне питання в шкільництві на Прикарпатті // Нова громада. – 1923. – № 3 – 4. – С.59 – 62.
6. Нариси історії Закарпаття / Під редакцією І.Гранчака. – Т.2. – Ужгород, 1995. – 663 с.
7. Підкарпатська Русь. – 1925. – №1. – С.6 – 14.
8. Підкарпатська Русь. – 1923. – №1. – С.1 – 4.
9. Підкарпатська Русь. – 1923. – №1. – С.4 – 82.
10. Підкарпатська Русь. – 1931. – №4. – С. 84 – 186.
11. Підкарпатська Русь. – 1925. – №5. – С.150 – 194.
12. Підкарпатська Русь. – 1925. – №2. – С.17 – 98.
13. Учитель. – 1925. – № 7. – С.4 – 86.
14. Учитель. – 1925. – № 1. – С.1 – 2.
15. Учитель. – 1926. – № 7. – С.179 – 180.
16. Учитель. – 1920. – № 1. – С.2 – 180.
17. Учитель. – 1930. – №3 – 4. – С.14 – 20.
18. Учитель. – 1929. – № 8 – 9. – С.172 – 200.

#### References

1. Voloshyn, A., 1925. *Nasha zadacha* [Our mission]. *Subcarpathian Rus*, pp.1-2.
2. State Archives of the Transcarpathian Region. Fund 28, description 2, arc. 8
3. Ihnat, A.M. 1971. *Zahal'noosvitnya shkola na Zakarpatti u XIX – pochatku XX st.* [Secondary school in Transcarpathia in the 19th and early 20th centuries.]. Uzhhorod
4. Karpatorusskiya dostyzenyia [Karpatorussky achievements], 1922. In: *Schooling in Subcarpathian Rus in 1919-1929*. Uzhgorod: Typography school help.
5. Krushel'nyts'kyi, A., 1923. *Natsional'ne pytannya v shkil'nyts'tvi na Prykarpatti* [National issue in the school in the Carpathian region]. *New community*, 3-4, pp.59-62.
6. Hbranchak, I. ed., 1995. *Narysy istoriyi Zakarpattyia. T.2* [Essays on the history of Transcarpathia. V.2]. Uzhhorod.
7. *Subcarpathian Rus*, 1925, 1, pp. 6 – 14.
8. *Subcarpathian Rus*, 1923, 1, pp. 1 – 4.
9. *Subcarpathian Rus*, 1923, 1, pp. 4 – 82.
10. *Subcarpathian Rus*, 1931, 4, pp. 84 – 186.
11. *Subcarpathian Rus*, 1925, 5, pp. 150 – 194.
12. *Subcarpathian Rus*, 1925, 2, pp. 17 – 98.
13. *Teacher*, 1925, 7, pp. 4 – 86.
14. *Teacher*, 1925, 1, pp. 1 – 2.
15. *Teacher*, 1926, 7, pp. 179 – 180.
16. *Teacher*, 1920, 1, pp. 2 – 180.
17. *Teacher*, 1930, 3-4, pp. 14 – 20.
18. *Teacher*, 1929, 8-9, pp. 172 – 200.

В статтє произведен ретроспективний анализ развития образования Закарпаття 20–30-х годов XX ст., когда регион входил в состав Чехословацкой республики согласно Сен-Жерменскому мирному договору. Исследована образовательная среда края с позиции внедрения педагогического опыта исторических территорий Чехословакии, а значит Восточной Европы в целом. Главное внимание сосредоточено на трудностях становления национальной украинской школы в условиях «неродного государства», полиэтнической разнородности населения и полярных политических взглядов педагогического краевого сообщества. Выделены идеи европейского педагогического опыта по организации учебно-воспитательного процесса школы, деятельности учительских семинарий, кадрового обеспечения и профессиональной подготовки учителя, которые сохраняют профессиональную ценность до нашего времени и достойны внедрения в современное образовательное пространство в контексте реформирования «Новой украинской школы».

**Ключевые слова:** образовательное пространство Закарпаття 20–30-х годов XX ст., становление украинской национальной школы, полиэтнический регион, чехословацкое правительство, европейский педагогический опыт.

*The reform of the Ukrainian educational sector requires an objective study and critical analysis of pedagogical ideas in their historical development. In this context, the activities of educational institutions of Transcarpathia of the 20-30s of the 20th century, which in this period developed as part of Czechoslovakia, are of relevance in this context, and, consequently, the pedagogical process was based on the traditions of the historical lands of the state and of the whole Eastern Europe. The purpose of the article is based on the analysis of archival sources and the pedagogical press of Transcarpathia in 20-30th years of the twentieth century to highlight the ideas of the European pedagogical experience of organizing the educational environment, relevant for implementation in the modern pedagogical process. The article presents a retrospective analysis of the development of Transcarpathian education in the 20's and 30's of the 20th century, when the region was part of the Czechoslovak Republic in accordance with the Saint-Germain Peace Agreement. The author investigates the educational environment of the region from the point of view of the introduction of the pedagogical experience of the historical lands of Czechoslovakia, and hence Eastern Europe in general. The main focus is on the difficulties of establishing a national Ukrainian school of that time under conditions of "alien state", multiethnic diversity of the population and polar political preferences of the educational community of the region. A number of ideas of the European pedagogical experience of organizing the educational process of the school, the activities of higher educational institutions, staffing and teacher training, which retain the professional value of our time and are worthy for implementation in the modern educational environment in the context of the reform of the "New Ukrainian School", have been singled out. In the process of disclosure of the topic, a set of theoretical research methods have been applied: analysis, synthesis, comparison, generalization, and classification.*

**Key words:** educational space of Transcarpathia in 20-30s of the 20th century, polyethnic region, Czechoslovak government, formation of Ukrainian national school, European pedagogical experience.

УДК: 37.013.42:37.042(045)

DOI 10.31339/2413-3329-2019-1(9)-27-31

Кушнір Іван Іванович,  
кандидат педагогічних наук, доцент,  
Мішкулинець Олена Олексіївна,  
кандидат психологічних наук, викладач,  
Кампов Наталія Володимирівна,  
викладач,  
Гуманітарно-педагогічний коледж МДУ, м. Мукачево

## ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

*У статті визначено основні теоретичні та методологічні основи забезпечення профілактики порушень у поведінці неповнолітніх. Проаналізовано психологічні і педагогічні підходи до профілактики девіантної поведінки, зацентовано увагу на наукових дослідженнях з даної проблеми. Авторами констатовано, що антиморальні прояви в поведінці людей, особливо неповнолітніх, є актуальною темою для світового суспільства загалом і українського, зокрема. Саме тому профілактика і подолання проявів девіантної поведінки є необхідною умовою оздоровлення суспільства, важливою складовою соціальної політики держави. Зроблено висновок, що поступальний розвиток суспільства обумовлений ставленням до дітей, розумінням їх проблем, інтересів, запитів, потреб, вміння зробити крок назустріч, зокрема важливо, якщо мова йде про «важких» підлітків.*

**Ключові слова:** девіантна поведінка, антиморальні прояви, оздоровлення суспільства, соціальна політика держави.

**Постановка проблеми.** У будь-якому суспільстві існує певна система норм і правил поведінки, дотримання яких є обов'язковим для всіх громадян. Система соціальних норм є мірою діяльності, спрямованої на досягнення певних цілей. Вона окреслює межі допустимого, зумовлює санкції за відхилення від них (невідповідність поведінки або розвитку особистості суспільним вимогам). Багато з цих норм поєднують одночасно правові, моральні, етичні вимоги до поведінки людини, тому в окремих випадках порушення якоїсь норми розглядається як неетичний, аморальний вчинок, а в інших – вчинок визнається не тільки неетичним, але й протиправним і карається законом. Поведінка, яка не відповідає загальноприйнятим нормам і правилам, називається девіантною. У найбільш гострій формі свого прояву «девіантність» виступає як «злочинність», що вважається загрозою стабільності і безпеці як суспільства, так і окремої особистості.

Девіанти – це ті індивіди, які відмовляються жити за правилами, що їх дотримується більшість із нас. Значні масштаби девіантності призводять суспільство до стану соціальної аномії, воно втрачає свою історичну пам'ять, девальвує систему цінностей, тобто суспільству загрожує переродження, яке веде до деградації, соціального регресу. Сьогодні ця проблема набула особливої гостроти в нашій країні, де всі сфери суспільного життя зазнають серйозних змін. Суперечності між очікуваним і реальним підвищують напруженість у соціумі щодо готовності людини змінити модель своєї поведінки. В умовах загостреної соціально-економічної ситуації істотних деформацій зазнають і самі норми. Часто зникають культурні обмеження, слабшає вся система соціального контролю.

**Аналіз актуальних досліджень і публікацій.** У науковій літературі було чимало спроб щодо визначення поняття «девіантна поведінка» і здійснення класифікації відхилень у поведінці. Цими питаннями займалися такі вчені, як: М. Бурмака, Е. Дранішцева, Н. Максимова, В. Оржеховська, М. Синьов, В. Шатенко, Т. Федорченко, М. Фіцула та ін.

Так, у педагогічній літературі під девіантною поведінкою розуміють відхилення від прийнятих у даному суспільстві, соціальному середовищі соціально-моральних норм і цінностей, а також порушення процесу засвоєння і відтворення соціальних норм та культурних цінностей, саморозвиток і самореалізацію в тому суспільстві, якому вони належать. У психологічній літературі девіантною поведінкою називається поведінка, яка проявляється в порушенні суспільно прийнятих норм, шкоді, нанесеній суспільному благополуччю [4]. Загалом, останнім часом спостерігається зростання інтересу науковців до цієї проблеми, проте багато її аспектів залишається поки що недостатньо вивченими. Особливо це стосується проблеми профілактики девіантної поведінки. Саме тому актуальність даної теми є очевидною.

**Мета статті:** визначення педагогічних та психологічних методів корекції та попередження девіантної поведінки. Для досягнення цілей поставлених завдань: визначити сутність девіантної поведінки, основні причини її виникнення, з'ясувати педагогічні аспекти профілактики девіантної поведінки, місце і роль психологічного її забезпечення, а також важливість соціологічної підготовки майбутніх педагогів як чинник ефективної профілактики протиправної поведінки підлітків та молоді.

**Результати дослідження.** Під девіантною поведінкою (від лат. *deviato* – відхилення) розуміють дії та вчинки людей, соціальних